

JOHN STUART MILL

OTOBİYOĞRAFI

YAYIN NO: 1139

OTOBİYOGRAFİ
John Stuart Mill

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 50417

Bilge Kültür Sanat'ta 1. Basım: Eylül 2023

ISBN: 978-625-8274-39-4

Kapak: *Deniz Şensöz*
Baskı-Cilt: * evik Matbaacılık*
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19
Kapak Baskı: *Şekil Ofset*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx)
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

JOHN STUART MILL

OTOBİYOGRAFİ

Çeviren
Ahmet Özcan

Babam Abdullah Özcan'ın hatırasına hürmetle...

*“bir yağmur çiseler önce
ıslatır gökkuşağını
bir gemi yavaş yavaş uzaklaşır
silinir usul usul ufukta
içinde sen varsın
içinde düşlerimiz”*

Abdullah Özcan (1947-2022)

John Stuart Mill'in Buhranı

“... İnsan mutlu olmaya *çalışmaz*,
yalnızca bir İngiliz yapar bunu.”¹

Filozoflar hakkında yazılmış biyografileri çekici kılan, felsefenin heybetli eserlerinin arkasında kalemi tutan elin sahibini bir *insan* olarak tanıtmak, ilgili filozofun düşünceleriyle yaşam öyküsü arasındaki bağlantıyı kurarak hayatının gölgede kalmış ya da kendisinin kasten gölgede bıraktığı yanlarını ortaya koymak, böylece tamamlanmış bir *oluş* hikâyesi oluşturmaktır. Ancak tüm bu açığa çıkararak resmi tamamlama vaadine rağmen biyografiler, otobiyografiler karşısında daima ikincildir. Zira sonrakiler, yalnızca ortaya koyduklarıyla değil aynı zamanda sakladıklarıyla da bir öz-yansıma (*self-projection*), geçmişe bakış (*retrospection*) ve içe bakış (*introspection*) üzerinden hem bir kendini kutlama hem de bir kendinle hesaplaşmadır. İmparator Augustus'un devasa lahdinde olduğu gibi Kadim Roma'da büyük insanların mezar taşları, müteveffanın başardıklarının bir kaydını sunan birer özet otobiyografiydi. Oysa John Stuart Mill (1806-73), *Otobiyografî*'sinin (1873) hemen başında “oldukça olaysız geçen hayatı”nın “herhangi bir parçasının okurlara ilginç geleceğini” hiçbir şekilde zannetmediğini ancak üç temel nedenden ötürü yaşam öyküsünün kaydının tutulmasını gerekli bulduğunu yazar. Bunlar, aldığı “olağanüstü eğitim”i kayıt altına alarak eğitim sisteminin geliştirilmesine katkı sunabileceği düşüncesi, “kendisinden veya başkalarından mütemadiyen bir şeyler öğrenen bir zihnin” gelişim evrelerinin açıklanmasının düşünsel anlamda bir geçişi temsil eden çağına fayda sağlayabileceği ümidi ile düşünsel ve ahlaki gelişimi açısından başkalarına olan

1 Friedrich Nietzsche, *Twilight of the Idols*, (çev.) Duncan Large (New York: Oxford University Press, 1998), §12, s. 6.

borcunu tasdik etme istencidir. Sonuncu neden açısından Mill, ba-şardıklarını babası James Mill (1773-1836) ve karısı Harriet Taylor Mill (1807-59) ile olan ilişkisine öylesine kökten bir şekilde bağlar ki *Otobiyoğrafi*, Julius Caesar'ın *Galya Savaşı Üzerine Notlar*'ından veya Friedrich Nietzsche'nin *Ecce Homo*'sundan ziyade Marcus Aurelius'un *Kendime Düşünceler*'ine benzer.

Otobiyoğrafi, kronolojik olarak dengesizdir. Metnin büyük çoğunluğunu oluşturan ilk altı bölüm, Mill'in otuz dört yaşına bastığı 1840'a kadarki dönemi ele alırken yedinci ve son bölüm, yaşam öyküsünü yazmayı tamamladığı 1870'e kadarki dönemi, yani tek başına geriye kalan otuz yılı özetler. Bu dengesizlik, Mill'in yaşamını üç büyük aşamaya ayırarak hikâyeleştirme tasarısından kaynaklanır: (i) Eğitim ve Felsefi Radikalizmin savunuculuğu aşaması, (ii) yeni düşüncelerin ve bakışların içselleştirilmesini içeren bir öz-eleştiri aşaması ve (iii) düşüncelerinin olgunluğa erişip temel eserlerinde tecelli etme aşaması. Mill'in üç yaşından on yedi yaşına kadar (önce babasının rehberliğinde, sonrasında çoğunlukla kendi başına) sürdürdüğü olağanüstü eğitim, *Otobiyoğrafi*'nin ilk üç bölümünün ana konusunu oluşturur. Mevcut eserde ayrıntılı bir şekilde açıklanan bu nevi şahsına münhasır eğitim, Mill'in eşine az rastlanılır derecede derinlikli olan düşünsel temelini oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda düşünürü yirmili yaşlarında varoluşsal bir buhrana sürükleyerek ona babasının siyasal felsefi mirasını aşma fırsatı da vermiştir.

Bu eğitimin öne çıkan yanlarını ortaya koymadan önce okuyucunun zihninde belirmesi muhtemel temel bir itirazla derhâl yüzleşmek gerekiyor. Bu da Mill'in aldığı olağanüstü eğitimin yalnızca olağanüstü kişilerde sonuç vereceği, yani burada en az verilen eğitim kadar eğitimi alan kişinin zihinsel yeterliğinin de belirleyici olduğu yönündeki yaygın kabul gören önermedir. Mill, kendi öğrenim sürecinin mevcut eğitim sisteminin geliştirilmesine katkıda bulunabileceğini savunduğu *Otobiyoğrafi*'sinde bu önermeyi reddetmiştir:

Şayet doğuştan kavrama çabukluğuna, keskin ve güçlü bir hafızaya veya fevkalade etkin ve zinde bir kişiliğe sahip olsaydım bu tecrübe inandırıcı olmazdı, fakat tüm bu doğal yeteneklerde ben ortalamanın altındayım. Benim yaptıklarım, ortalama bir kabiliyete ve sağlıklı bir fiziksel yapıya sahip herhangi bir erkek ya da kız çocuk tarafından mutlaka yapılabilir. Başarılarımı,

diğer talihli koşulların yanında babam tarafından bana verilen eğitim sayesinde hayata çağdaşlarımın bir çeyrek yüzyıl önünde başlamama borçlu olduğumu içtenlikle söyleyebilirim.

Büyük işler yapmış insanların başarısını onların “deha”larına bağlamak, şayet kendi başarısızlığının üstünü örtmek için kullanılan bir bahane değilse, deneyim eksikliğinden kaynaklı bir ön yargıdır. Nietzsche, *İnsanca, Pek İnsanca*’da şöyle yazar: “Yetenekten, doğuştan gelen kabiliyetlerden söz edip durmayın! Pek az yeteneği olan her türden büyük insanın isimlerini sayabiliriz! Onlar büyüklüğü kazandılar, (denildiği gibi) ‘dahi’ olmayı başardılar.”² İşte büyük biri olarak doğmamış ama büyük biri olmayı başarmış Mill’in talihi, kendisini çağdaşlarının “çeyrek yüzyıl” önüne taşıyan bir eğitimi çok erken yaşlarda almasını sağlayan özel koşullara sahip olmasıydı. Babası, onun kardeşleri dışında diğer çocuklarla iletişimini fazlasıyla kısıtlamış olduğundan evden ilk kez ayrılacağı on üç yaşına bastığında aldığı eğitimin olağan dışı olduğunu öğrenme şansı elde etmişti. Mill, tanışacağı insanların onu çok şey bildiği için övebileceği ama onun kendisiyle övünmemesi gerektiği konusunda babasının yaptığı uyarıyı anımsar:

... başkalarından daha fazla bildiğim her ne varsa bunların bendeki herhangi bir yeteneğe değil talihimin sunduğu olağanüstü bir ayrıcalığa, yani bana öğretmenlik yapmak için gerekli bilgiye ve zamana sahip bir yakınımın olmasına atfedilebileceğini, benzer bir ayrıcalığa sahip olmayanlardan daha fazla şey bilmiyor olsaydım bundan derin bir utanç duymam gerekeceğini, dolayısıyla bu durumun benim için bir övünç meselesi olmadığını vurgulamıştı.

O hâlde Mill, çocukluk dönemi boyunca asla kendisini “özel bir çocuk” olarak görmemiştir. Aksine babasının kendisinden beklediği derecede çalışmadığını düşündüğünü, kendisini hep eksik bulduğunu söyler. Mill’in bu öz-eleştirel düşünce şeklinin oluşmasında, disiplinli eğitim sisteminin yanında, oğlunun başkaları tarafından çok şey bildiği konusunda övüldüğünü duymasını engelleyen,

2 Friedrich Nietzsche, *Human, All Too Human*, (der.) Marion Faber, (çev.) Marion Faber ve Stephen Lehmann (New York: Penguin Books, 2004), §163, s. 112.

okuttuğu kitaplar yoluyla zorluklara karşı mücadele eden ve onların üstesinden gelen insanları ona örnek olarak sunan filozof bir babanın etkisi tartışmasıdır. Zira Mill, kendisini “ne mütevazı ne de kibirliydim” şeklinde tarif eder. Diğer taraftan onun çocukluk dönemine tanıklık etmiş kimselerin neredeyse hepsi, Mill’i “erken olgunlaşmış” bir çocuk olarak betimlemişlerdir. Zira Mill’in, kardeşlerine öğretmenlik yaptığı anlar dışında sohbet ettiği kimseler ya babası ya da babasının arkadaşları olmuştur. Dahası çocuk Mill, “fazlasıyla saygısız” olarak da tarif edilmiş, bu duruma da babasının tartışmacı ve düşündüklerini söylemek konusunda cesur bir zihin oluşturmayı başarmış olması yol açmıştır. Yaşıtlarıyla ilk kez tanıştığında onlarla kendisi arasında var olduğunu gördüğü uçuruma en çok şaşırarak olan Mill’in kendisi olacaktır. *Otobiyoğrafi*’de defaatle vurgulandığı gibi Mill’in kendisinde övgüye değer bulduğu yegâne özellik, öğrenmeye yönelik hiçbir zaman bitmeyen iştahı ve merakıdır.

Mill’in henüz üç yaşındayken başladığı bu olağanüstü eğitim, öylesine kapsamlıydı ki düşünür on iki yaşına geldiğinde çok iyi derecede Yunanca ve Latince öğrenmekle kalmamış, aynı zamanda tarih, şiir, retorik, mantık, bilim, ekonomi politik ve felsefe alanlarındaki neredeyse tüm klasik literatüre hâkim hâle gelmiştir. On altı yaşına kadar devam eden bu ilk eğitimin içerdiği tüm kitaplar, Aristoteles’e atfen “peripatetik okul” olarak bilinen yürüyerek öğrenme yöntemiyle okunmuş ve çalışılmıştır. Kitabın sonundaki “John Stuart Mill’in Okuduğu İlk Eserler (1809-1822)” adlı ek bölümde görülebileceği gibi Mill’in, çocukluk yıllarında Yunanca, Latince, Fransızca ve İngilizce dillerinde okuyup çalıştığı tüm metinler göz önüne alındığında hiçbir resmî eğitim almamasına rağmen muazzam bir görevi olağanüstü bir çaba sarf ederek tamamladığı rahatlıkla söylenebilir. Bu erken eğitim sürecinde Mill, yalnızca okumamış, çeviriler yapmış, ilk makale, kitap ve hatta şiir yazma denemelerinde bulunmuştur. Ne ezbere dayanan ne de (Mill’in kendi ifadesiyle) bir “tıkıştırma eğitimi” olan bu eğitimin esas amacı, öğrencinin kendi başına düşünmesini teşvik etmek, yalnızca cevaplar vermesini değil sorular sormasını, yalnızca hatırlamasını değil denemeler yapmasını ve keşfetmesini sağlamaktır. Mill’in *Otobiyoğrafi*’de yazdığı gibi “yapamayacağı şeyler kendisinden hiç talep edilmemiş bir öğrenci yapabileceklerinin tümünü asla gerçekleştiremez.” O hâlde “çok fazla şeyin öğretilebileceği ve iyi öğretilebileceği” hayatın ilk yıllarını boşa harcayan, herkesin isimlerini bildiği ama kimsenin

okumaya yeltenmediği klasik metinleri göz ardı eden, öğrencileri kapalı sınıflarda oturarak ya öğretmenlerinin anlattıklarını ezberlemeye mahkûm eden ya da onları bir bilgi sağanağına tutan olağan eğitim sistemiyle karşılaştırıldığında bu olağanüstü eğitim Mill'in talihiydi. Ancak Mill, 20 yaşına geldiğinde derin bir zihinsel buhrana girecek, ciddi şekilde intihar etmeyi düşünecektir. *Otobiyografî*'de kendisini içinde bulduğu "kasvetli keder"i tarif etmek için Samuel Taylor Coleridge'in bir şiirine atıf yapar:

Sancısız, boş, karanlık ve kasvetli bir keder

Uyutucu, boğucu, sönük bir keder

Hiçbir doğal çıkış bulamayan

Sözle, iç çekişle veya gözyaşıyla avunamayan bir keder

Bu varoluşsal buhranın nedenini, okula yazdırılmayan, oyuncakları, çocuk kitapları ya da arkadaşları olmayan Mill'in çocukluğunu yaşayamamasında aramak bir yanılgı olacaktır. Aksine Mill, mutlu bir çocukluk geçirdiğini yazar. Sorun, Mill'in aldığı eğitimin ağırlığından değil temel öğretisinden kaynaklanıyordu. *Otobiyografî*'de üzerinde tekrar tekrar durulduğu gibi James Mill, oğlunun rol modelinin Sokrates olmasını sağlamıştı. Sokrates, "sorgulanmamış hayat yaşanmaya değmez" şiarıyla ifade ettiği öğretisinde akıl yürütmeyi, rasyonel düşünceyi öne çıkarırken mitlerin ve sanatların yalnızca lüzumsuz değil aynı zamanda zararlı olduğunu ima ederek rafa kaldırılmasını öneriyordu. Sokrates'i takip eden James Mill için de rasyonel düşüncenin açıklığı, sadeliği ve kesinliği karşısında belirsiz, bulanık, örtük ve tekinsiz olan mitler ve sanatlar, bireysel yaşamın bırakın amacı olmayı çeşnisi dahi olamazdı. Oysa *Otobiyografî*'de "rasyonel düşünceden başka hiçbir zihinsel alışkanlık edinilmediğinde onun doğal tamamlayıcıları ve düzelticileri gelişmemiş olarak kalır" diye yazan Mill, insanın aynı zamanda duygusal bir hayvan olduğunu kavrayacak, tamamıyla çözümsel nitelikteki bir zihnin "tutkuları ve erdemleri kökünden çürüttüğü"nü, "arzuları ve zevkleri baltaladığı"nı keşfederek bu buhranın üstesinden gelecek, nekahet dönemine sanat (özellikle de şiir ve müzik) eşlik edecektir. Artık Mill'in peşinden koşacağı ideal, insanlığın yalnızca düşünsel değil aynı zamanda duygusal gelişimi olacaktır. Sonunda hâlen mutluluğu yaşamın amacı olarak görececek, fakat bu amacın yalnızca "doğrudan peşinden koşulmaması kaydıyla elde edilebileceğini"

keşfedecektir. İşte *Otobiyoğrafı*'nin ikinci üç bölümünde anlatılan esas mesele, Mill'in babası ile Jeremy Bentham'ın faydacılık kuramını acımasız bir eleştiriye tabi tutması, yeni düşünceleri ve bakışları içselleştirerek faydacılık kuramını Alman Romantik felsefesiyle eklemlenerek yeni ve çok daha gerçekçi bir aşamaya taşımasıdır.

Mill'in düşünsel ve ahlaki gelişimi açısından başkalarına olan borcunu tasdik etme amacı açısından *Otobiyoğrafı*'nin öne çıkan iki başkahramanı 19 sayfadan fazla yer ayrılan babası James Mill ile 14 sayfada olabilecek en yüksek övgülerle bahsedilen karısı Harriet Taylor'dır. Metnin dikkatli bir okuyucuyu belki de en fazla şaşırtacak özelliği, Mill'in annesi Harriet Burrow'dan (1782-1854) hiç bahsedilmemesidir. Mill, *Otobiyoğrafı*'nin ilk taslağında toplam yarım sayfa tutan ayrı ayrı yorumlarda "sabahtan akşama kadar çocukları için çalışan" annesinin "köle" (*slavish*) ruhunu vurgulayan aşağılayıcı ifadeleri metinden çıkarmıştır. Mill'in Harriet ile olan evliliğini desteklemedikleri için ailesine olan kırgınlığı ne olursa olsun kadınların özgürleşmesi için mücadele etmiş bir yazar ile bir editörün elinden çıkan *Otobiyoğrafı*'nin şu başlangıç cümlesinde tek bir ebeveyninden bahsedilmesi tuhaftır: "20 Mayıs 1806 tarihinde Londra'da doğdum. *Britanya Hindistanı'nın Tarihi*'ni yazan James Mill'in en büyük oğluyum." Düşünsel anlamda ise Mill, özellikle Bentham, Coleridge ve Alexis de Tocqueville'e olan borcunu ödemek konusunda isteksiz davranmış gibi görünmektedir. Faydacılık kuramını geliştiren Bentham'a yalnızca iki sayfa ayırmış, *Özgürlük Üstüne*'nin temel kavramlarından olan "çoğunluğun tiranlığı"nı (*tyranny of majority*) ilk kez kullanan Tocqueville'den daha fazla Auguste Comte'tan bahsetmiştir.³ Yazarının belki de kasten tasarladığı tüm bu eksikliklerine rağmen *Otobiyoğrafı*, siyasal düşünce tarihindeki en *berrak* zihinlerden birinin düşünme ve yaşama deneyimini okuyucusunun hizmetine sunmakta cömert davranmış-kelimenin tam anlamıyla-*klasik* bir metindir.⁴

Ahmet Özcan
Eylül 2022

3 Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, (çev.) James T. Schleifer (Indianapolis: Liberty Fund, 2010), Kitap II, Bölüm 7 ve 8.

4 Nietzsche, Mill'in üslubunu "saldırgan berraklık" olarak tarif eder. Friedrich Nietzsche, *Twilight of the Idols*, (çev.) Duncan Large (New York: Oxford University Press, 1998), s. 43.